

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

**Qo'qon DPI.
ILMIY
XABARLAR.**

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
Кокандский ГПИ.**

QO'QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

Qo'qon DPI.

ILMIY XABARLAR.

2020- yildan nashr etiladi.

Yilda 4 marta chiqadi.

2 (6)-2022

Mart

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК.

Кокандский ГПИ

издается с 2020 года

Выходит 4 раз в год

MUNDARIJA

ANIQ VA TABIIY FANLAR

KIMYO, BIOLOGIYA

1	Yu.K.Absoatov, A.J.Xoliqov, A.M.Ochilov, I.D.Eshmetov Modifikasiyalangan epoksid polimerlarning fizik-kimyoviy xususiyatlari	7
2	R.A.Payg'amov, I.L.Axmadjonov, N.M.Esonqulova, M.I.Payg'amova- Mahalliy xom-ashyolar asosida uglerodli adsorbentlar olish va ularning fizik- kimyoviy xossalarini aniqlash	13
3	I.Y.Mamatova In silico kimyoviy prognozlash usullari	17
4	Z.Z.Uzakov, O.Sh.Ergashev, B.E.Begmatov Sug'oriladigan o'tloqi - bo'z tuproqlarning agrokimyoviy holati (g'uzor tumani misolida)	21
5	J.X.Xudoyberdiyev, A.M.Reymo, R.K.Kurbaniyazov, Sh.S.Namazov, O.A.Badalova, A.R.Seytnazarov, Qoraqalpoq jelvakli fosforitlarini ikki bosqichli parchalash asosida donadorlangan oddiy superfosfat olish	26
6	I.I. Mamadoliyev, N.I.Fayzullayev, J.A.Mirzakobilov Mahalliy xom ashyolardan yuqori kremniyli seolit sintez qilish	33
7	I.R.Asqarov, Sh.V.Abdullayev, D.R.Haydarova, M.M.Muminjonov Olovli o't (phlomoidea nuda) o'simligining kimyoviy tarkibi va xalq tabobatidagi o'rni	39
8	K.X.Ziyadullaev, S.E.Nurmanov, D.A.Shayzakova Og'ir piroliz moylarini fraksiyalarga ajratish va superplastifikator olish jarayonlarini tadqiq qilish.	43
9	B.N.Xoliqulov, A.G'.Maxsumov, A.Umrzoqov, D.A.Xandamov, G'.M.Ochilov Superbiostimulyator bis-4-bromofenoksikarbamat hosilalari sintezi, texnologiyasi xossalari va ularning qo'llanishi	48
10	M.J.Madumarov, X.X.Abdinazarov, S.O.Madumarova O'zbekiston faunasida uchrovchi cladocera turkumi ayrim turlarining tahlili	60
11	H.M.Jamolova, M.M.Mo'yidinov, A.S.G'ofurov Kimyo ta'limida cil metodikasi yondoshuvi asosida integrasiyani amalga oshirish	64
12	H.M.Jamolova Kimyo fanini o'qitishda loyihalash texnologiyasining o'ziga xos xususiyatlari	67

ADABIYOTSHUNOSLIK

13	Sh.Karimova, Sh.G'.Toshxo'jayeva Qo'qon adabiy muhiti shoirlari ijodida adabiy ta'sir va ijodiy mushtaraklik (Zavqiy ijodi misolida)	69
14	N.S.G'ULOMOVA Alisher Navoiy mualliflik korpusida g'azallar tahlili, xalq maqollari va iboralarning tadqiqi masalasi	73
15	Л.В.Половина Оксюмороны в поэзии О.Э. Мандельштама	77
16	Q.U.Pardayev Muqimiy ijodiga yangicha munosabat	80
17	F.Qurbonova Mifologik tasavvurlar va zamonaviy epik talqin xususida	84

ALISHER NAVOIY MUALLIFLIK KORPUSIDA G'AZALLAR TAHLILI, XALQ
MAQOLLARI VA IBORALARNING TADQIQI MASALASI

ВОПРОС АНАЛИЗА ГАЗЕЛЕЙ, ИЗУЧЕНИЯ НАРОДНЫХ ПОСЛОВИЦ И
ПОГОВОРК В АВТОРСКОМ КОРПУСЕ АЛИШЕР НАВОИ

ANALYSIS OF GAZELLES IN THE AUTHOR'S CORPS OF ALISHER NAVOI,
NATIONAL PROVERBS AND PHRASES

N.S.G'ulomova

Annotatsiya Alisher Navoiyning g'azallarini o'qib o'rganish, tahlil qilish jarayonida foydalanuvchilarning g'azaldagi voqelikni to'la his qilishi, undagi falsafiy mohiyatni tushunishi, tasavvufiy olamini idrok etishi, ishq haqiqiy va ishq majoziyni anglashi, har bir zarrada Olloh ishqini his qila olish uchun Alisher Navoiyning "Badoye' ul-vasat" devoni g'azallari semantik teglari bazasi yaratildi. Mualliflik korpusi uchun g'azal matnlarini semantik teglash bilan birga ularning tarkibida qo'llanilgan hikmatli so'zlar, xalq maqollari, iboralar saralab olinishi va korpusi bazasiga kiritilishi mumtoz asarlarimizning o'qililigi oshirish birga yosh avlod ta'lim-tarbiyasida o'ta ahamiyatli hisoblanadi.

Kalit so'zlar: mualliflik korpusi, devon, g'azal, maqol, ibora, irsoli masal, badiiy tahlil, obrazlilik.

Annotation. In the process of reading and analyzing Alisher Navoi's ghazals, users should fully feel the reality of the ghazal, understand its philosophical essence, perceive the mystical world, understand the real and figurative love, and feel the love of Allah in every particle. Therefore Alisher Navoi's "Badoye' ul-vasat" is created a database of semantic tags for gazelles. For the author's corps, along with the semantic tagging of ghazal texts, the selection of wise words, folk proverbs, phrases used in them and their inclusion in the corps database is very important in the education of the younger generation.

Key words: author's corpus, devon, ghazal, proverb, phrase, parable, artistic analysis, imagery.

Аннотация. Во время чтения и изучения, анализа газелей А.Наваи читатель испытывает полное происхождение событий, ее философские мысли, воспринять мистический мир, осознать истинную и образную любовь, чувствование в каждой частичке любовь Аллаха. Для полного понимания вышеперечисленных создана база семантического тега дивана газелей "Бадое уль-васат". Для авторского корпуса наряду с семантическим сравнением текстов газелей, употребление в их составе мудрых слов, народных пословиц, поговорок, сортировать и внедрить в эту базу даёт возможность лёгкого чтения, а также является важным фактором при воспитании молодого поколения.

Ключевые слова: авторский корпус, диван, газель, пословица, поговорка, пример передачи, художественный анализ, образность.

Kirish. Alisher Navoiy ijodida uchraydigan, jumladan, "Badoye' ul-vasat" devonidagi izohtalab so'zlarning semantik bazasi yaratilib, korpusda berilishi o'zbek tilshunosligining yanada rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Ayrim so'zlar tahlili natijasida muayyan so'zning o'ndan ortiq ma'nolari yuzaga keladi. Albatta, bunday polisemantiklik, birinchidan, Navoiyni so'z

mulking sultoni ekanligidan dalolat bersa, ikkinchidan, o'zbek tili so'z boyligining naqadar keng ko'lamlilik ekanligini belgilaydi. Mazkur devondagi she'riy janrlarni ma'no va mag'zini to'laigicha his qilib anglash, tushunish, uchun har bir baytni va unda ishlatilgan har bir so'zni ilmiy va badiiy tahlil qilish talab etiladi. Navoiyshunos olim Ibrohim Haqqul Navoiy g'azallarining tub

ma'nosini anglash haqida shunday deydi: Har qanday ulug' san'atkorining she'rida so'zning o'zi aks ettirishni istagan fikr va tuyg'udan bir necha hissa ortiq ma'nolarni ifodalaydi. Shuning uchun haqiqiy she'ming g'oyaviy-badiiy tarkibida hamisha nimalardir sir bo'lib, allaqanday ma'no gavhari yashirinligicha qolaveradi. Eng zukko she'rshunosning ham tahlil imkoniyati cheklangan. Chunki u har qancha urinmasin, so'zning majoziy mohiyatini barcha rang, ohang tovlanishlari bilan idrokdan o'tkaza olmaydi. Birdaniga bir necha ramziy mazmunlarni tarkibiga birlashtira olgan she'r—chinakam she'r. Navoiyning g'azali shu da'voning yorqin isbotidir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Navoiyshunoslar tomonidan shoimning g'azaliyoti turlicha tavsiflanadi: g'oyaviy jihatdan, badiiy (tasvir uslubiga qarab). Bularning barchasi qaysidir ma'noda shartli tahlillardir[1]. Alisher Navoiy asarlaridagi fikr teranligi, ozod ruh, mustahkam imon, tuyg'ular nafosati va nihoyat, mukarram va ulug'vor turk (o'zbek) so'zining qudratini anglamay turib, ma'naviy yo'limiz qanchalik yorug' va ravshan bo'lmasin undan dadilroq odimlash mumkin emas. Ulug' adib o'zigacha mavjud barcha ilohiy-falsafiy, adabiy ilmlarni izchil o'rganib, ularni o'z asarlarida mukammal bir suratda tartiblay olgan ediki, zero Navoiy so'zlari bag'ridagi hikmatni, dard-u hasrat va san'atni anglash hamda o'sha buyuk ruhiy dunyo ichiga kirish uchun uning badiiy so'z haqidagi qarashlarini o'rganishimiz kerak bo'ladi[2]. Alisher Navoiy ijodining bebaho xazinasi bo'lgan g'azallarga baho berilar ekan, ijodkor ifodalayotgan ma'rifiy-tarbiyaviy, ijtimoiy-siyosiy, falsafiy-axloqiy masallar mazmuni va ahamiyati, janrda keltirilgan badiiy timsollar jilosi bilan birga foydalanilgan she'riy san'atlarning rang-barangligi, badiiy tasviri, mantiqiy asoslanishi, g'azallar mazmunini yoritishdagi ahamiyati benihoyadir. Navoiyning shakl va mazmun mutanosibligida yaratilgan betakror lirik merosi, badiiyati haqida Yoqubjon Is'hoqov: *Navoiyning u yoki bu san'atga munosabati uning asosiy estetik prinsiplari bilan to'la*

mutanosiblikka ega: har bir she'riy usul muayyan bir maqsad asosida yuzaga kelgan bo'lib, aniq fikr va g'oyaning yorqin badiiy ifodasi uchun xizmat qilishi lozim mazmunning (yoki "ma'no" ning) yorqin ifodasi uchun mone'lik qiladigan har qanday san'at yoki usul haqiqiy ijodkor nazdida qimmatga ega emas[3] deydi.

Navoiy o'z lirikasida betakror she'riy san'atlardan unumli foydalanib, badiiy salohiyati, mantiqiy tafakkur olamining cheksizligini dalillagan bo'lsa, go'zal badiiyati, chuqur va boy, teran mushohadasi bilan she'riyat ahlining qalbini o'ziga rom etgan. "Badoye' ul-vasat" devonidagi g'azallarda ham she'riy san'atlarning beqiyos turlaridan samarali va mohirona foydalangan.

Irsoli masal she'riy san'ati baytlarning lafziy nazokati, musiqiyligi, jozibadorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Irsoli masal oshiq sharhi holining ifodasida poetik mazmun kasb etadi ilmi badi'ga[4]. doir deyarli barcha manbalarda ushbu san'at haqida ma'lumotlar keltiriladi. Adabiyotshunos olim Atoulloh Husayniyning "Badoyi' us-sanoyi'" asaridagi irsoli masal san'at haqida keltirilgan ilmiy ma'lumotlarga ko'ra ushbu san'atning ikki usul bilan hosil bo'ladi: "Birinci va afzali uldurkim, masalning so'z va tartibini o'zgartirmay bergaylar. Ikkinchi yo'li uldurkim, masalda o'zgarish yuz berur"[5]. Bunda muallif irsoli masal san'atining birinchi turida she'r tarkibida keltiriladigan maqol yoki hikmatli so'zning hech o'zgarishsiz berilishini, ikkinchi turida esa matnning mazmuni saqlangan holda she'r talabi bilan maqol yoki hikmatli so'zning shakli bir oz o'zgartirilishi mumkinligini ta'kidlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. "Badoye' ul-vasat"da Navoiy *irsoli masal* san'atini yuzlab o'rinlarda o'rinlarda o'ziga xos tarzda qo'llaganligi bilan hamda baytlar ravonligi, o'ynoqi ohangda bitilganligi, xalq maqollari va iboralaridan foydalanish orqali etakchi g'oyani o'quvchiga teran etkaza olganligi bilan ham alohida ajralib turadi. So'z mahoratidan foydalanib insonning murakkab ruhiy holatlari tasvirini kishi ko'z o'ngida gavdalandirishi o'ziga xoslik kasb

etadi. Navoiy "Badoye' ul-vasat" devonida irsoli masal san'atini uch xil holatda qo'llagan:

1) bayt tarkibida qo'llanilayotgan maqol, hikmatli so'z "masal", "masalkim", "derlar" jumalari bilan keltiriladi:

Derlarki, og'iz o't
desa kuymas, vale bu oh,

Chun sabt bo'lsa, xoma-yu
daftarni kuydurur.[6]. (164-g'azal, 5-bayt)
"O't degan bilan og'iz kuymas" maqoli bilan mazmunan mos keladi.

2) maqol yoki matal yuqoridagi jumalarsiz aynan keltiriladi:

Tilar Laylini Majnun,
dilbarin miskin Navoiy, vah,

Kerak bulbulg'a gul,
devonag'a yori pariy paykar. (161-g'azal 9-bayt)
Ushbu baytda qo'llanilgan irsoli masal "Bulbul gulga – oshiq, yigit – sanamga" xalq maqoli bilan ma'no jihatdan bir xil. Yoki:

maqollari tasnif etildi:

Yuzun ko'r, qilmag'il
mujgon-u xattu xolidin nola,

Ki bo'lmas xorsiz gul,
dudsiz o't, dog'siz lola. (522-g'azal, 1-bayt)
"Tikansiz gul bo'lmas" xalq maqoliga mazmun jihatdan teng keladi.

3) maqol yoki matalning mazmuni saqlangan holda, uning shakli bir oz yoki butunlay o'zgartiriladi:

Yaxshi ot badnomlig' birla
chiqarg'il o'lgucha,

Ey Navoiy, o'zni yaxshi ot
bila badnom etib. (57-g'azal, 9-bayt)

Ushbu baytda "Yaxshidan bog' qolur, yomondan dog" maqolining mazmuni saqlangan holda so'zning shakli o'zgargan. "Badoye' ul-vasat" devonidagi g'azallarning sematik teglari bazasini yaratish jarayonida devonda qo'llanilgan ellikdan ortiq xalq

G'azal, bayt	Mazmunan mos kelgan maqollar
Yaxshi ot badnomlig' birla chiqarg'il o'lgucha, Ey Navoiy, o'zni yaxshi ot bila badnom etib. (57-g'azal, 7-bayt)	"Yaxshidan ot, yomondan dod qoladi"
Ishqing bosh ura zor tanimdin, emas ajab, Xoshok ichinda shu'lani bo'lg'aymu yoshurub. (66-g'azal, 5-bayt)	"Kasalni yashirsang isitmasi oshkor qiladi"
Umr qasrin necha kun tutqil g'animatkim, darig', Xush binodur, poydor ermas vale bunyodi ko'p. (67-g'azal, 8-bayt)	"Umni g'animat bil"
Boshim chu gardu ko'zum ko'rsen siz o'lmadi bot, Qoshingda bosh ko'tarib, ko'zo charg'a qo'ymas uyot. (74-g'azal, 1-bayt)	"Uyat o'limdan qattiq"
Falakning pardai zaylin bukim qildi shafaq gulrang, Magarkim er yuzidin ko'z yoshim xunobi toshibdur. (144-g'azal, 6-bayt)	"Ko'z yoshi toshni eritar", "Yosh ko'zdan chiqmaydi, ko'ngildan chiqadi"
Tilar Laylini Majnun, dilbarin miskin Navoiy, vah, Kerak bulbulg'a gul, devonag'a yori pariy paykar. (161-g'azal, 9-bayt)	"Bulbul gulga oshiq, gul – sanamga"
Derlarki, og'iz o't desa kuymas, vale bu oh Chun sabt bo'lsa, xoma-yu daftarni kuydurur. (164-g'azal, 5-bayt)	"Og'iz o'tdan emas oh- vohdan kuyar"

Navoiy yaratgan hikmatli so'z va iboralar xalq maqollariga aylanib ketgan bo'lsa, obrazli badiiy iboralar xalqning ibratli hikmatlariga aylangan va o'zbek tili

frazologiyasini boyitgan. Bunday birikma va iboralar orqali u ijtimoiy hayotdagi voqea – hodisalarining xalq donoligiga xos tipik xususiyatlarini umimlashtirib, qisqa –

lo'nda va mazmunli ifodalash namunalarni ko'rsatdi va Navoiy o'zining g'azallari orqali o'zbek adabiy tilining bitmas-tuganmas boyligini ko'rsatdi, uning istiqbollarini kelgusi taraqqiyot yo'llarini belgilab berdi. Navoiy g'azallarda: *tilimni lol etib, olur hushingni. jon etti og'zimg'a, mashaqqat chektim, jon taloshur, kulini ko'kka sovurding, boshga chiqmoq, toshdek ko'nglin oning mum qil, yuz qarolig', oqardi boshim, ko'nglum ochilur, bersa emdi pand, jon berib, iki yuzlik* kabi ko'plab iboralardan foydalangan.

Bir sinonimik qatomi tashkil qiluvchi iboralar o'zaro obrazlilik darajasiga ko'ra farqlanadi. Masalan, *chok aylab iborasidan*

devonda bir necha marotaba foydalanilgan: *Sarg'arib ashkin to'kub, mendek yaqo chok aylamish; chok-chok.*[7] *aylab* ko'ngulni, tilni aylab yuz tilim; Buki hijron tig'idin ko'ksumni *yuz chok aylading*; Ichkaridin ko'kragimni *sar-basar chokayladi* kabi misralarida *chok* aylading iborasi bir ma'noni anglatadi-da, ammo obrazlilik darajasiga ko'ra farq qiladi. Ushbu iboralarning so'nggisi ma'no darajasining kuchliligi, obrazlilik va ifodaliligi jihatidan ajralib turadi. Iboralar ma'nosidagi ana shu nozik jihatlar ham Navoiy e'tiboridan chetda qolmagan va shoir baytda iboralami obrazlilik darajasiga ko'ra ketma-ket qo'llagan.

Quyida "Badoye' ul – vasat" devonida uchragan iboralar tahlili berilgan:

Bayt	Mazmunan mos ibora
Ki ishq shu'lasi o't soldi xonumonim aro	Bor budiga o't qo'ymoq
Ishq o'ti ichra har dam kul bo'lurmen o'rtanib	Ishqida kul bo'lmoq
Soldi o't ko'nglumg'avu orom tutti g'ayrila	Ko'ngliga o't solmoq
Har zamon ko'nglum qotig' ermas dema, ey siymbar	Ko'ngli qattiq
Chun dudi ohim uchqunini ko'kka etkurub	Ohi ko'kka etmoq
Qoshingda bosh ko'tarib, ko'z ocharg'a qo'ymas uyot	Bosh ko'ratmoq, Ko'z ocharga qo'ymaslik

Xulosa. Devondagi g'azallarda o'ziga xos tarzda xalq maqollari va iboralarning qo'llaganligi baytlarning ravonligi, o'ynoqi ohangda bitilganligi, etakchi g'oyani o'quvchiga teran etkazish bilan ajralib turadi. So'z mahoratidan foydalanib insonning murakkab ruhiy holatlari tasvirini kishi ko'z o'ngida gavdalantirishi o'ziga xoslik kasb etadi. Navoiy yaratgan hikmatli so'z va iboralar xalq maqollariga aylanib ulgurgan va o'zbek tili frazeologiyasini[8]. boyitgan. Navoiy turg'un birikma va iboralar, hikmatlar orqali xalq donoligiga xos tipik xususiyatlarni umumlashtirib, qisqa – lo'nda va mazmunli ifodalaydi, o'zbek adabiy tilining bitmas-tuganmas boyligini ko'rsatdi, uning istiqbollarini kelgusi taraqqiyot yo'llarini belgilab berdi.

Adabiyotlar

- 1.Husan Maqsud. Oshiq sharhi holi ifodasida badiiy san'atlarning o'imi. Maqola. 2015. – 2 b.
2. Boltaboyev H. Sharq mumtoz poyetikasi –Toshkent O'zbekiston 2008. –9 b.
- 3.Isoqov Yo. Navoiy poyetikasi. – Toshkent. Fan nashriyoti. 1983.– 112 b.
- 4.Sirojiddinov Sh., Yusupova D., Davlatov O. Navoiyshunoslik – Toshkent. Tamaddun. 2018. – 422 b.
- 5.Husayniy Atoulloh Badoyi' us-sanoyi' XI asr
6. Navoiy A. Badoye' ul-vasat. – Toshkent. Tamaddun. 2011. –170 b.
7. Kononov A., Qayumov P., Shukurov Sh., Hayitmetov H., Bektemirov H., Karimov Q. Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati. 3-jild – O'zbekiston. Fan nashriyoti, 1983. – 473 b.
- 8.Mallayev N. O'zbek adabiyoti tarixi. O'qituvchi. 1985. – 402 b.